مقدمه:

یکی از موضوعاتی که انسان را نسبت به سایر موجودات متمایز می سازد، به جای گذاشتن ارث برای خویشاوندان و بازماندگان است. میراث انسان ها هرچند شامل هر دو جنبه مادی و معنوی می باشد اما آنچه که با به زبان آوردن کلمه "ارث" در اذهان متبادر می گردد، ابعاد مادی قضیه است.

بی شک گرانبهاترین میراثی که انسان ها برای فرزندان و نسل پس از خود بر جای می گذارند، علوم و تجربیات آنهاست. با این وجود چه بسیارند خانواده هایی که بر سر تقسیم مال و ثروت پدران خود دچار اختلاف های شدید شده و در این بین حتی برخی از اعضا جان خود را نیز از دست داده اند. این امر قانونگذاران تمام کشورها را بر آن داشته تا در مورد ارث و نحوه تقسیم آن در بین بازماندگان قوانین و مقرراتی وضع نمایند و دستگاه های قضایی را موظف گردانند تا بر حسن اجرای این مقررات نظارت داشته باشند و در موارد اختلاف نسبت به رفع آن اقدام نمایند. بدیهی است که کشور ما نیز از این قاعده مستثنی نیست و در قانون مدنی برای این موضوع تدابیری اندیشیده شده است که در این مقوله به آنها خواهیم پرداخت.

از جمله تأسیسات اجتماعی که اصول و قواعد پیچیده حقوقی در آن کمتر به چشم می خورد " ارث" است. ارث در لغت به معنی مالی است که از میت باقی می ماند و در اصطلاح انتقال دارایی شخص متوفی به بازماندگان می باشد که این امر بدون اراده متوفی و بازماندگان او صورت می گیرد.

برخی اصطلاحات حقوقی:

– ترکه: مالی که از میت باقی می ماند.

– مورث: شخص متوفی که از او مالی به جا می ماند.

– وارث: شخصی که از متوفی ارث می برد.

– خویشاوندی نسبی: عبارت است از وابستگی شخصی به شخص دیگر از طریق ولادت چه مستقیم باشد مانند رابطه پسر و پدر و چه با واسطه مانند رابطه دو برادر که به واسطه پدر با یکدیگر خویشاوند هستند.

– خویشاوندی سببی: عبارت است از خویشاوندی بین دو نفر که در اثر ازدواج به وجود می آید مثل رابطه داماد با مادر همسر یا خواهر زن.

– لعان: در لغت به معنی یکدیگر را لعنت کردن است. لعان یک اصطلاح فقهی است بدین صورت که چون مرد یا زنی یکدیگر را به زنا نسبت دهند آن زن یا مرد همیشه بر یکدیگر حرام می شوند.

– کافر: در شرع به کسی گفته می شود که به یگانگی خدا یا نبوت نبی اکرم (ص) و یا یکی از ضروریات دین اسلام مانند حرمت نوشیدن مشروب الکلی یا زنا و ... معتقد نباشد.

– وصیت: سفارش کسی به یک یا چند تن مبنی بر اجرای اعمال و دخل و تصرف در اموال وی پس از مرگ او. وصیت بر دو نوع می باشد یا تملیکی است یا عهدی.

در "وصیت تملیکی" متوفی در زمان حیاتش مال یا منفعتی از مال خود را برای زمان بعد از فوتش به صورت مجانی به دیگری می دهد. در "وصیت عهدی" شخص یک یا چند نفر را برای انجام امر یا اموری مأمور می کند. در وصیت عهدی در واقع شخص برای زمان فوتش به دیگری نمایندگی می دهد تا اعمالی را که خود می توانسته در زمان حیات انجام دهد از طرف او به جای آورد.

شرایط لازم برای انتقال ارث:

برای آنکه مالی از طریق ارث از کسی به دیگری منتقل شود، وجود بعضی شرایط لازم است که عبارتند از:

– از متوفی مالی به جا مانده باشد.

– باید بین مورث و وارث رابطه خویشاوندی وجود داشته باشد. این قرابت یا خویشاوندی ممکن است سَبَبی یا نَسَبی باشد. در رابطه نسبی ارث به وراث تعلق می گیرد. در رابطه سببی، زوجیت دایم موجب ارث می شود اما توارث تنها بین زوجین برقرار می شود و خویشاوندان یکی از آن دو از دیگری ارث نمی برد برای مثال مادر و پدر و برادران شوهر وارث همسر او نمی شوند.

– از شرایط دیگر ارث آن است که مورث فوت کرده باشد و وارث نیز در زمان مرگ او زنده باشد.
– جنینی که درشکم مادر است به شرط آنکه زنده متولد شود، از مورث خود ارث خواهد برد.
– وارث مسلمان از مورث کافر ارث می برد. (عکس قضیه صادق نیست و کافر از مسلمان ارث نمی برد.)

موانع انتقال ارث:

– از اموری که مانع ارث بردن می شود قتل است. اگر کسی مورث خود را به طور عمدی بکشد از ارث اومحروم می شود.
– در لعان زن و شوهر از یکدیگر، آنها از هم ارث نمی برند. فرزندی هم که مورد نفی و لعان پدر خود واقع شده از او ارث نمی برد. در این حالت پدر، فرزندی را که در زمان زوجیت با همسرش به دنیا آمده از خود نفی می کند و تحت شرایط شرعی مراسم لعان نیز برگزار می شود. در نتیجه رابطه وراث بین فرزند و پدر به وجود نخواهد آمد.
– از دیگر موانع ارث کُفر است و وارث کافر از مورث مسلمان ارث نمی برد.
– فرزند نامشروع (ولد الزنا) نیز از پدر و مادر و اقوام آنان ارث نمی برد.

سهم طبقات مختلف وراث و نحوه احتساب آن

همانطور که گفتیم خویشاوندی موجب اثر می شود و اگر کسی فوت کرد و از خود مالی به جا گذاشت. پس از برداشت هزینه های کفن و دفن میت و تجهیز آن مانند قیمت سدر، کافور، هزینه حمل جنازه و پرداخت بدهی‌های او و اخراج وصیت و...، باقی مانده بین وراث تقسیم می شود.

در وصیت تملیکی وصیت نسبت به زاید بر یک سوم اموال به جا مانده از متوفی، موکول به اجازه ورثه می باشد و در صورت عدم اعلام رضایت، نسبت به مازاد بر یک سوم وصیت اثری ندارد.

نکته ای که باید به آن توجه داشت آن است که شخص نمی تواند به موجب وصیت یک یا چند نفر از ورثه خود را از ارث محروم کند البته ممکن است شخص در زمان حیات خودش اموالی را به یک نفر از ورثه یا دیگران ببخشد یا صلح کند و... که در اینجا عمل او قانونی است. آنچه که شخص از آن ممنوع می باشد محروم کردن ورثه از ارث از طریق وصیت است.

طبقات ارث

تمامی خویشاوندان متوفی با همدیگر از او ارث نمی برند بلکه وجود خویشاوندان نزدیک تر خویشاوندان دورتر را از ارث محروم می کنند. همچنین وجود بعضی از خویشاوندان مانع می شوند که بعضی از ورثه تمام یا قسمتی از سهم خود را از ارث ببرند که در مثال هایی که می آوریم به آنها اشاره خواهیم کرد.

ورثه طبقه اول

در این طبقه دو دسته وراث وجود دارند که عبارتند از: دسته اول: پدر و مادر، دسته دوم: اولاد و اولاد اولاد (نوه) و اولاد اولاد اولاد (نبیره) و ... پدر و مادر میت در کنار اولاد او و در صورتی که متوفی اولاد نداشته باشد در کنار نوه و در صورت نداشتن نوه در کنار نبیره و ... از متوفی ارث می برند. از این رو نه فرزندان متوفی مانع ارث بردن پدر و مادر او می شوند و نه پدر و مادر متوفی مانع ارث بردن فرزندان. فقط باید توجه داشت که با وجود فرزند (دختر یا پسر)، نوه ها یا نبیرها ارث نمی برند. در واقع هنگامی نوه ها در کنار پدر و مادر متوفی ارث می برند که فرزندان متوفی در زمان مرگش زنده نباشند. این مورد درباره نبیره های متوفی نیز صدق می کند یعنی نبیره ها هنگامی در کنار پدر و مادر ارث می برند که در زمان مرگ مورث، فرزندان یا نوه های او زنده نباشند.

مثال: فرض کنیم آقای (الف) فوت می کند. در زمان فوت او:
– اگر فقط پدرش وارث او باشد (متوفی فرزندی نداشته باشد و مادر متوفی در قید حیات نباشد) : در این صورت تمام اموال باقی مانده از متوفی (ترکه) به پدر او تعلق می گیرد.
– اگر فقط مادرش وارث او باشد (متوفی فرزندی نداشته باشد و پدر متوفی در قید حیات نباشد): در این صورت تمام اموال باقی مانده از متوفی

(ترکه) به مادر او تعلق می گیرد.
– اگر فقط یک دختر وارث او باشد (والدین متوفی در قید حیات نباشند و فرزند پسر نداشته باشد) : در این صورت تمام اموال باقی مانده از متوفی (ترکه) به دختر او تعلق می گیرد.
– اگر فقط یک پسر وارث او باشد (والدین متوفی در قید حیات نباشند و فرزند دیگری نداشته باشد): در این صورت تمام اموال باقی مانده از متوفی (ترکه) به پسر او تعلق می گیرد.
– اگر فقط پدر و مادرش وارث او باشند (متوفی فرزندی نداشته باشد): در این صورت یک سوم از ترکه به مادر و دو سوم به پدر متوفی می رسد.

توجه

در این حالت اگر متوفی علاوه بر پدر و مادر دارای چند خواهر یا برادر نیز باشد، گرچه از ترکه سهمی ندارند ولی موجب خواهند شد که مادر نتواند بیش از یک ششم از ترکه ارث ببرد. برای اینکه برادر و خواهر متوفی مانع از تعلق گرفتن بیش از یک ششم از ترکه به مادر شوند باید: میت لااقل دو برادر یا یک برادر یا دو خواهر یا چهار خواهر داشته باشد و پدر آنان نیز زنده باشد و از ارث ممنوع نباشند مگر به سبب قتل و این برادر و خواهرها یا از یک پدر و مادر باشند یا از یک پدر. به این حالت اصطلاحاً "حجب" گفته می شود و می گویند: "مادر حاجب دارد".
– اگر فقط چند پسر وارث او باشند (والدین متوفی در قید حیات نباشند و فرزند دختر نداشته باشد): دراین صورت تمامی ترکه به طور مساوی بین پسران متوفی تقسیم می شود. و اگر بعضی از ورثه او پسر و برخی دختر باشند: در این صورت پسران دو برابر دختران ارث می برند. (برای مثال اگر فردی سه پسر و دو دختر داشته باشد، ترکه به هشت قسمت تقسیم می شود و سهم هر دختر یک هشتم و سهم هر پسر دو هشتم از ترکه خواهد بود).
– اگر فقط نوه ها وارث او باشند (والدین و فرزندان متوفی در قید حیات نباشند): در این صورت نوه ها جانشین فرزندان متوفی محسوب شده و حسب مورد سهم پدر و مادر خودشان را می‌برند برای مثال در فرض قبلی نوه های دختری یک هشتم و نوه های پسری دو هشتم ارث می برند. البته در میان خود آنان نیز سهم پسر دو برابر دختر است یعنی اگر از نوه دختری یک نفر دختر و یک نفر پسر باشد سهم پسر از یک هشتم دو برابر است که می شود دو سوم از یک هشتم.
– اگر پدر و مادر همراه با یک دختر ورثه او باشند (متوفی فرزند پسر نداشته باشد): هر یک از پدر و مادر یک ششم از ترکه و دختر یک دوم ارث

می برد. در اینجا یک ششم از ترکه اضافه می آید که باقی مانده به نسبت سهم هر یک از وراث بین آنان تقسیم می شود مگر آنکه مادر حاجب داشته باشد که از یک ششم باقی مانده چیزی به ارث نمی برد.
– اگر پدر یا مادر با یک دختر ورثه او باشند (متوفی فرزند پسر نداشته باشد و یکی از والدین او قبلاً فوت کرده باشند): در این صورت پدر یا مادر یک ششم و دختر یک دوم ارث می برد. در اینجا نیز یک سوم از ترکه باقی می ماند که به نسبت سهام ورثه بین آنان تقسیم می شود.
– اگر پدر یا مادر یا هر دو با چند دختر ورثه او باشند (متوفی فرزند پسر نداشته باشد): در این صورت اگر والدین متوفی هر دو در قید حیات باشند، به هر کدام یک ششم از ترکه و دو سوم مابقی به دختران می رسد اما اگر تنها یکی از والدین در قید حیات باشد، یک سوم از ارث به او و دو سوم بقیه به دختران می رسد.
اگر از ترکه اضافه ماند، بین تمام ورثه به نسبت سهم شان تقسیم می شود.
– اگر پدر یا مادر یا هر دو به اتفاق پسر و دختر ورثه او باشند: هر یک از پدر و مادر یک ششم و بقیه به فرزندان می رسد که سهم پسر دو برابر دختر است. چنانچه همه فرزندان دختر یا همه پسر باشند، بقیه به طور مساوی بین آنان تقسیم می شود.

توجه

در تمام فرض های عنوان شده چنانچه آقای (الف) همسری داشته باشد که در زمان فوت او زنده باشد، او نیز جزو ورثه آقای (الف) محسوب می شود و چنانچه او فاقد فرزند یا نوه باشد، سهم همسرش یک هشتم است. البته همسر (زوجه) از اموال منقول، قیمت بنا و درختان را از ترکه ارث می برد. بنابر این اگر از آقای (الف) یک دستگاه اتومبیل، یک زمین همراه با ساختمان و ده اصله درخت گردو به ارث باقی بماند، زوجه فقط از قیمت ساختمان و گردو و اصل اتومبیل ارث می برد و نه از عین قیمت زمین و ساختمان و درخت. اگر شوهر فوت کند و وارثی جز همسرش نداشته باشد، بقیه اموال او جزو اموال بلا وارث (بدون وارث) محسوب می شود و در اختیار حاکم قرار می گیرد.

در مورد زنی که فاقد فرزند و نوه باشد، پس از فوت او شوهرش یک دوم از کل ترکه اش را به ارث می برد اما در صورت داشتن فرزند یا نوه، یک چهارم از کل ماترک به شوهر ارث می رسد. اگر زوجه فوت کند و وارثی جز شوهرش نداشته باشد، تمام تر که به شوهر وی تعلق می گیرد.
پرسش: اگر زنی فوت کند و دارای پدر و مادر و زوج و چند دختر و پسر باشد، سهم هر یک از وراث چگونه تعیین می شود؟

پاسخ: سهم پدر یک ششم، سهم مادر یک ششم و سهم زوج یک چهارم خواهد بود که جمع آن چهارده بیست و چهارم می شود.ده بیست و چهارم مابقی بین فرزندان (بر مبنای پسران دو برابر دختران) تقسیم می شود.

وراث طبقه دوم

وراث طبقه دوم همانند وراث طبقه اول دو دسته اند: دسته اول: اجداد و دسته دوم: برادران و خواهران و اولاد آنان.

در صورتی که هیچ یک از وراث طبقه اول (یعنی پدر و مادر و فرزندان و نوه ها و...) موجود نباشند، ترکه بین وراث طبقه دوم تقسیم می شود. دسته اول از طبقه دوم یعنی اجداد، کسانی هستند که شخص به یک یا چند فاصله از آنان متولد شده است خواه از طرف مادر با آن شخص نسبت داشته باشند که به آنان "اجداد مادری" گویند مانند پدرِمادر یا مادرِ مادر و خواه از طرف پدر نسبت داشته باشند که به آنان "اجداد پدری" گفته می شود مانند پدرِ پدر یا مادرِ پدر. دسته دوم از طبقه دوم، برادر یا خواهر و فرزندان آنها هستند و عبارتند از کسانی که با میت از یک نفر به وجود آمده اند مانند برادر و خواهر متوفی که هر دو از پدر یا مادر یا پدر و مادر متوفی متولد شده اند و نیز برادرزاده یا خواهرزاده یا نوه برادر و خواهر متوفی که غیر مستقیم از پدر یا مادر یا پدر و مادر او به وجود آمده اند. در این دسته برادر و خواهر در درجه اول قرار دارند و فرزندان آنان در درجه دوم. نوه های آنان نیز در درجه سوم قرار می گیرند. هر یک از درجات نزدیک تر به متوفی، درجه دورتر را از ارث محروم می کند. برای مثال با فرض زنده بودن برادر، برادر زاده یا خواهر زاده میت از او ارث نمی برند.

مثال: فرض کنیم آقای (الف) فوت می کند و هیچ خویشاوندی که از میان وراث طبقه اول باشند، نداشته باشد در این حالت در زمان فوت او از میان وراث طبقه دوم:

– اگر فقط برادر داشته باشد، او تنها وارث متوفی محسوب می شود: در این صورت تمام ترکه به او می رسد.

– اگر فقط خواهر داشته باشد، او تنها وارث متوفی محسوب می شود: در این صورت تمام ترکه به او می رسد.

– اگر فقط پدر بزرگ داشته باشد، او تنها وارث متوفی محسوب می شود: در این صورت تمام ترکه به او می رسد.

– اگر فقط مادر بزرگ داشته باشد، او تنها وارث متوفی محسوب می شود: در این صورت تمام ترکه به او می رسد.

– اگر فقط چند برادر که با متوفی از یک پدر و مادرند وجود داشته

باشند، در این صورت تمام ترکه بین آنان به طور مساوی تقسیم می شود.

– اگر فقط چند خواهر که با متوفی از یک پدر و مادرند وجود داشته باشند، در این صورت تمام ترکه بین آنان به طور مساوی تقسیم می شود.

– اگر فقط چند برادر که با متوفی از یک پدر هستند وجود داشته باشند، در این صورت تمام ترکه بین آنان به طور مساوی تقسیم می شود.

– اگر فقط چند خواهر که با متوفی از یک پدر هستند وجود داشته باشند، در این صورت تمام ترکه بین آنان به طور مساوی تقسیم می شود.

– اگر فقط چند برادر که با متوفی از یک مادر هستند وجود داشته باشند، در این صورت تمام ترکه بین آنان به طور مساوی تقسیم می شود.

– اگر فقط چند خواهر که با متوفی از یک مادر هستند وجود داشته باشند، در این صورت تمام ترکه بین آنان به طور مساوی تقسیم می شود.

– اگر فقط چند برادر و خواهر که با متوفی از یک پدر و مادر هستند وجود

داشته باشند، در این صورت سهم برادران دو برابر خواهران است.

– اگر فقط چند برادر و خواهر که با متوفی از یک پدر هستند وجود داشته باشند، در این صورت سهم برادران دو برابر خواهران است.

– اگر فقط چند برادر و خواهر که با متوفی از یک مادر هستند وجود داشته باشند، در این صورت سهم هر یک وراث از ترکه مساوی با دیگران است.

– اگر چند برادر و خواهر از یک پدر و مادر با یک خواهر یا برادر که با او از یک مادر هستند وجود داشته باشند: در این صورت یک ششم ترکه از آن برادر یا خواهری است که با متوفی از یک مادر می باشد و بقیه یعنی پنج ششم به برادران و خواهرانی تعلق می گیرد که با متوفی از یک

پدر و مادرند و سهم برادران دو برابر خواهران است.
– اگر چند برادر و خواهر که با متوفی از یک پدرند با یک خواهر یا یک برادر که با او از یک مادرند است وجود داشته باشند: در این صورت یک ششم ترکه از آن برادر یا خواهری است که با متوفی از یک مادر می باشد و بقیه یعنی پنج ششم به برادران و خواهرانی تعلق می گیرد که با او از یک پدرند و سهم برادران دو برابر خواهران است.
– اگر یک یا چند برادر و خواهر که با متوفی از یک پدر و مادرند با چند خواهر و برادر که با او از یک مادر هستند وجود داشته باشند: دو سوم ترکه به برادران و خواهرانی که با متوفی از یک پدر و مادر هستند و یک سوم از ترکه به برادران و خواهرانی که با او از یک مادرند تعلق می گیرد.
– اگر یک یا چند برادر و خواهر که با متوفی از یک پدرند با چند خواهر و برادر که با او از یک مادر هستند وجود داشته باشند: دو سوم ترکه به برادران و خواهرانی که با متوفی از یک پدرند و یک سوم به برادران و خواهرانی که با او از یک مادرند تعلق می گیرد.

چند نکته:

اول: اگر میت برادر و خواهری داشته اشد که با او از یک پدر و مادر باشند، برادر و خواهرانی که از پدر با او یکی هستند از او ارث نمی برند.
دوم: برادران و خواهرانی که با میت از یک پدر و مادرند یا از یک پدرند، برادران و خواهرانی را که از مادر با میت یکی هستند از ارث محروم نمی کنند.

سوم:در تمام فرض های عنوان شده اگر آقای (الف) برادر یا خواهری نداشته باشد، برادرزاده و خواهرزاده او جانشین پدران و مادران خود شده و سهم آنها را خواهند برد.

دسته دوم از طبقه دوم (اجداد)

پس از فوت آقای (الف) :

– اگر از میان بستگان متوفی تنها پدربزرگ و مادر بزرگ پدری او وجود داشته باشند: در این صورت وارث او محسوب شده و دو سوم ترکه به پدربزرگ و یک سوم به مادر بزرگ می رسد.
– اگر از میان بستگان متوفی تنها پدربزرگ و مادر بزرگ مادری او وجود داشته باشند: در این صورت آنها وارث او محسوب شده و ترکه به طور مساوی بین آنها تقسیم می شود.
– اگر از میان بستگان متوفی تنها پدر بزرگ یا مادر بزرگ پدری با پدر بزرگ یا مادر بزرگ مادری او وجود داشته باشند: در این صورت دو سوم ترکه به پدر بزرگ یا مادر بزرگ پدری متوفی می رسد (که سهم پدر بزرگ دو برابر مادر بزرگ است) و یک سوم بقیه به پدر بزرگ یا مادر بزرگ مادری او می رسد (که به‌طور مساوی بین آنان تقسیم می شود).
– اگر از میان بستگان متوفی تنها پدر بزرگ و مادر بزرگ پدری او با برادر و خواهری که با متوفی از یک پدر و مادرند یا از یک پدرند وجود داشته باشند: در این صورت ترکه بین آنها به نحوی که سهم مردان دو برابر زنان باشد تقسیم می شود. (برای مثال آقای (الف) دارای پدرِ پدر و مادرِ پدر و یک برادر و خواهر است. در اینجا ترکه به شش قسمت تقسیم می شود به نحوی که به پدر بزرگ و برادر هر یک دو ششم و به خواهر و مادر بزرگ هر کدام یک ششم داده می شود).
– اگر از میان بستگان متوفی تنها پدر بزرگ و مادر بزرگ مادری او با برادر و خواهری که با متوفی از یک مادرند وجود داشته باشند: در این صورت ترکه به طور مساوی بین آنها تقسیم می شود.
– اگر از میان بستگان متوفی تنها پدر بزرگ و مادر بزرگ پدری او با یک برادر یا یک خواهر که با متوفی از یک پدر و مادرند یا از یک پدرند با یک خواهر یا یک برادر که با او از یک مادرند وجود داشته باشند: در این صورت یک ششم ترکه به برادر یا خواهری که با متوفی از یک مادرند داده می شود. پنج ششم باقی مانده بین سایر خویشاوندان به شش قسمت تقسیم می شود و به هر یک از پدر بزرگ پدری و برادری که با متوفی از یک پدر و مادرند یا یک پدرند دو سهم و به هر یک از مادر بزرگ پدری و

خواهر که با متوفی از یک پدر و مادرند یا از یک پدرند، یک سهم داده خواهد شد.

– اگر از میان بستگان متوفی تنها پدر بزرگ ها و مادر بزرگ های پدری و مادری او با برادر و خواهری که با متوفی از یک پدر و مادرند با برادر و خواهری که با او از یک مادرند وجود داشته باشند: در این صورت یک سوم ترکه به پدربزرگ و مادر بزرگ مادری متوفی و خواهر و برادری که با متوفی از یک مادرند تعلق می گیرد که بین شان به طور مساوی تقسیم می شود و دو سوم بقیه به پدر بزرگ و مادر بزرگ پدری متوفی و برادر و خواهری که با او از یک پدر و مادرند می رسد که سهم مردان دو برابر زنان است.

نکته: در تمام فرض های گفته شده چنانچه آقای (الف) دارای همسر باشد، سهم همسرش از ترکه یک چهارم است. حال اگر فرض کنیم متوفی زن بوده و شوهر داشته باشد. در این صورت سهم شوهرش یک دوم از ترکه خواهد بود.

وراث طبقه سوم:

در صورتی که از بستگان طبقه اول و طبقه دوم میت کسی وجود نداشته باشد وراث طبقه سوم، در اثر فوت آقای الف مالک ترکه می شوند این بستگان عبارتند از: عمو، عمه، خاله، دایی و فرزندان آنان. (البته مقصود از عمو و عمه و ... هم عمو و عمه و ... متوفی و هم عمو و عمه و ... پدر بزرگ و مادر بزرگ متوفی است و این در صورتی است که عمو و عمه و ... متوفی در زمان مرگ او زنده نباشند والا آنها مانع ارث بردن عمو و عمه و ... پدر بزرگ و مادر بزرگ متوفی هستند.)

همان طور که در موارد قبل اشاره کردیم، در هر طبقه درجاتی داریم. بدین نحو که درجات نزدیک تر به میت مانع از ارث بردن درجات دورتر هستند و در صورت نبودن درجات نزدیک تر، درجات دورتر جانشین آنها می شوند. از این رو در طبقه سوم نیز هرگاه هیچ یک از عمو و عمه و دایی و خاله متوفی موجود نباشنداولاد آنان به جانشینی آنها ارث می برند و سهم آنان همانند سهم والدینشان خواهد بود. فقط یک استثنا در این طبقه وجود دارد و آن تقدم پسر عموی پدری و مادری بر عموی پدری است.

مثال: فرض کنیم آقای (الف) فوت می کند. در زمان فوت او:

– اگر از میان بستگان متوفی تنها یکی از عموها یا عمه یا دایی یا خاله او وجود داشته باشد: در این صورت آن شخص تمام ترکه را می برد.

– اگر عموهای پدری و مادری یا پدری یا مادری او وجود داشته باشند:

در این صورت تمام ترکه به طور مساوی بین آنها تقسیم می شود.

– اگر از میان بستگان متوفی تنها چند نفر از عموها و عمه های پدری و مادری او وجود داشته باشند: در این صورت سهم عموها دو برابر عمه ها است.

– اگر از میان بستگان متوفی تنها چند نفر از عموها و عمه های مادری او وجود داشته باشند: در این صورت سهم عموها و عمه ها مساوی است.

– اگر از میان بستگان متوفی تنها یک عمو یا عمه مادری او با عمو و عمه پدری و مادری یا پدری متوفی وجود داشته باشند: در این صورت یک ششم ترکه به عمو یا عمه مادری می رسد . پنج ششم بقیه به سایرین تعلق خواهد گرفت که سهم عموها دو برابر عمه هاست.

– اگر از میان بستگان متوفی تنها چند عمو و عمه مادری او با عمو و عمه پدری و مادری او وجود داشته باشند: در این صورت یک سوم ترکه به چند عمو و عمه مادری می رسد به نحوی که سهم هر یک از آنها از ترکه مساوی است. بقیه ترکه نیز به سایرین تعلق خواهد گرفت به نحوی که سهم عموها دو برابر سهم عمه هاست.

توجه:

مقصود از عمو وعمه پدری یا مادری و ... آن است که خویشاوندی آنان با پدر میت پدری یا مادری است.

– اگر از میان بستگان متوفی تنها چند دایی یا چند خاله پدری و مادری

یا پدری و یا مادری او وجود داشته باشند : در این صورت ترکه به طور مساوی بین آنها تقسیم می شود.

– اگر از میان بستگان متوفی تنها چند دایی پدری و مادری او با چند خاله پدری و مادری اش وجود داشته باشند: در این صورت ترکه به طور مساوی بین آنها تقسیم می شود.

– اگر از میان بستگان متوفی تنها چند دایی پدری او با چند خاله پدری اش وجود داشته باشند: در این صورت ترکه به طور مساوی بین آنها تقسیم می شود.

– اگر از میان بستگان متوفی تنها چند دایی مادری او با چند خاله مادری اش وجود داشته باشند: در این صورت ترکه به طور مساوی بین آنها تقسیم می شود.

– اگر از میان بستگان متوفی تنها یک دایی یا یک خاله مادری او با دایی و خاله پدری و مادری یا پدری اش وجود داشته باشند: در این صورت یک ششم ترکه به دایی یا خاله مادری و بقیه به طور مساوی به سایرین اختصاص می یابد.

– اگر از میان بستگان متوفی تنها چند دایی و خاله مادری او با دایی و خاله پدری و مادری یا پدری اش وجود داشته باشند: در این صورت یک سوم ترکه سهم دایی ها و خاله های مادری است که به طور مساوی بین آنها تقسیم می شود و بقیه به سایرین می رسد که سهم آنها نیز مساوی است.

توجه:

دایی و خاله پدری: دایی و خاله متوفی که خویشاوندی آنها با مادر میت پدری است.

دایی وخاله مادری: دایی و خاله متوفی که خویشاوندی آنها با مادر میت مادری است.

دایی و خاله پدری یا مادری: دایی و خاله متوفی که خویشاوندی آنها با مادر میت یا مادری است یا پدری.

دایی و خاله پدری و مادری: دایی و خاله متوفی که خویشاوندی آنها با مادر میت هم از جانب پدر است و هم مادر.

– اگر از میان بستگان متوفی تنها یک یا چند نفر از عموها و عمه های او با یک یا چند نفر از دایی ها و خاله های او وجود داشته باشند: در این صورت یک سوم ترکه به دایی ها و خاله‌ها و دو سوم به عموها و عمه ها می رسد. اما نحوه تقسیم بین هر یک از آنان چنین است:

نحوه تقسیم یک سوم برای دایی ها و خاله ها در فرض بالا:

۱– اگر دایی ها و خاله ها همه پدری و مادری یا همه پدری یا همه مادری باشند: یک سوم ترکه بین آنها به طور مساوی تقسیم می شود.

۲– اگر یکی از آنها مادر ی و بقیه پدری و مادری یا پدری باشند: از ترکه یک سوم به دایی یا خاله مادری و پنج ششم مابقی به دایی ها و خاله های پدری و مادری یا پدری می رسد که بین خود به نحو مساوی تقسیم می‌کنند.

۳– اگر چند نفر از دایی ها و خاله ها مادری باشند و بقیه پدری و مادری یا پدری: ثلث یک سوم از ترکه به دایی ها و خاله های مادری و دو سوم بقیه (از یک سوم کل ترکه) به خاله ها و دایی های پدری می رسد که به نحو مساوی بین همه آنها تقسیم می شود.

نحوه تقسیم دو سوم برای عموها و عمه ها:

۱– اگر عموها و عمه ها همه پدری و مادری یا همه پدری باشند: سهم عموها دوبرابر عمه ها است.

۲– اگر یکی از عموها یا عمه ها مادری و بقیه پدری و مادری یا پدری باشند: یک ششمِ دو سوم از ترکه به عمو یا عمه مادری داده می شود و پنج ششم بقیه (از دو سوم ترکه) بین سایرین تقسیم می شود که سهم عموها دو برابر عمه هاست.

۳– در صورتی که چند نفر عمو یا عمه مادری باشند و بقیه عمو و عمه پدری و مادری یا پدری: ثلثِ دو سوم به عمو یا عمه های مادری می رسد که به نحو مساوی بین خود تقسیم می کنند و بقیه به عموها و عمه های پدری و مادری یا پدری می رسد که سهم عموها دو برابر عمه هاست.

نکته:

– در تمام فرض های عنوان شده اگر آقای (الف) همسر داشته باشد، سهم همسر او از ترکه یک چهارم است و اگر متوفی زن باشد و شوهر داشته باشد، سهم شوهرش از ترکه یک دوم است.

– در ازدواج موقت زوجین از یکدیگر ارث نمی برند.

– اگر شوهر زن خود را طلاق رجعی دهد (طلاقی که شوهر در یک دوره خاص یعنی عده حق برگشت و مراجعه به شوهرش دارد) و هر یک از زن و شوهر قبل از پایان آن دوره خاص (عده) بمیرد، دیگری از او ارث می برد.

– اگر شوهر در حال بیماری زن خود را طلاق دهد و در ظرف یک سال از تاریخ طلاق به همان بیماری بمیرد، همسرش از او ارث می برد. (البته اگر طلاق رجعی نباشد زن در این فرض هنگامی
ارث می برد که شوهر نکرده باشد).

توجه:

گاهی اوقات حالتی پیش می آید که سهم وراث بیش از کل ترکه می شود و ترکه دچار نقصان می شود و یا برعکس از ترکه زیاد می آید.

مثال: فرض کنیم زنی فوت می کند و چند عمو و عمه و چند دایی و خانه و شوهرش ورثه او هستند. سهم دایی ها و خاله ها یک سوم و سهم شوهر یک دوم که جمعاً می شود پنج ششم. بنابراین یک ششم باقیمانده به چند عمو و عمه می رسد. در اینجا این کمی ارث بر خویشاوندان پدری وارد می شود زیرا در حالتی که زن متوفی شوهر نداشته باشد، سهم عموها و عمه ها دو سوم خواهد بود اما چون شوهر شریک ورثه شده، سهم خویشاوندان پدری کم می شود.

این قضیه در مورد وراث طبقه دوم نیز صادق است برای مثال اگر زنی فوت کند و ورثه اش اجداد و برادر و خواهر پدری و مادری با برادر و خواهر مادری باشند، دو سوم از ترکه متعلق به خویشاوندان پدری و یک سوم از ترکه از آن خویشاوندان مادری خواهد بود حال اگر این زن دارای شوهر هم باشد یک دوم از ترکه را خواهد برد که می شود یک سوم + دو سوم + یک دوم که حاصل از کل ترکه بیشتر است. در اینجا از سهم خویشاوندان پدری کم می شود یعنی یک دوم به شوهر و یک سوم به خویشاوندان مادری و بقیه که عبارت از یک ششم است، به خویشاوندان پدری داده می شود.

در طبقه اول نیز این نقص بر دختران وارد می شود. برای مثال سهم ارث پدر و مادر یک ششم، دختر یک دوم و شوهر یک چهارم است که در

جمع می شود بیست و شش، بیست و چهارم که در نتیجه دو بیست و چهارم کم می آید. در اینجا نقص بر دختر وارد می شود یعنی به جای آنکه دوازده بیست و چهارم به دختر داده شود (یعنی ۵۰٪)، ده بیست و چهارم به او تعلق خواهد گرفت.

مسئله دیگری که باید به آن توجه کرد که اگر شخصی چند زوجه داشته باشد، حسب مورد به هر یک از آنها یک چهارم یا یک هشتم تعلق خواهد گرفت که می بایست بین خودشان به طور مساوی تقسیم می کنند. بدهی های میت به بازماندگان (ورثه) منتقل نمی شود.